

ГЕНЕЗА ПОГЛЯДІВ НА ДЕРЖАВУ І ПРАВО У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АНДРІЯ ЧАЙКОВСЬКОГО

Поліщук О.С.,

аспірант Університету економіки та права «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: PolishchukOS@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7461-1101>

THE GENESIS OF VIEWS ON THE STATE AND LAW IN THE CREATIVE HERITAGE AND ACTIVITIES OF ANDRIY TCHAIKOVSKY

Polishchuk O.S.,

Postgraduate student of the University of Economics and Law «KROK»

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: PolishchukOS@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-7461-1101>

Анотація. У статті зазначається, що Андрій Чайковський почав свій шлях правника у Львівському університеті на юридичному факультеті. Він повсякчас виступав за права української мови, особливо у сфері юриспруденції, та дотримання правил використання української мови у професійному середовищі. З цією метою ініціював заміщення іноземних термінів вітчизняними аналогами та створення спеціалізованого часопису для обговорення мовних питань. Констатується, що А. Чайковський був шанованим правозахисником і відомою фігурою для українського селянства у справі вирішення правових конфліктів. Зауважується, що у своїй творчості А. Чайковський висвітлював проблеми українського селянства, викриваючи при цьому вади складного судового процесу, недосконалої поземельної документації та лихварські відсотки за кредитами. Аналізується позиція правника стосовно того, що невідгідні умови для селян при ініціюванні судових справ суттєво знецінювали їхні права, що в підсумку призводило до їх подальшого зубожіння. Наводяться думки діяча щодо державного життя нації, підкреслюючи, що існування у складі іншої держави призводить до проблеми поступового забуття її ідентичності та історії. Зазначається, що під час своєї діяльності в уряді ЗУНР у Самборі, А. Чайковський активно підтримував ідею незалежності та прагнув вдосконалити підходи до українського державного будівництва. Він спрямовував свої зусилля на покращення державного управління, встановлення правопорядку та допомогу малозабезпеченим. Констатується, що з метою поширення національної свідомості української молоді та спадщини попередніх поколінь А. Чайковський створив значну кількість патріотичних творів. Вони здобули велику популярність серед української молоді, що дозволяло збагатити та виховати її свідомість за допомогою історичних тем. Йому вдалося створити образ героїчного козака-українця, який позитивно вплинув на формування молодого покоління та сприяв вихованню гордості за історію свого народу. Наголошується, що А. Чайковський суттєво вплинув на розвиток тогочасної правової думки, адвокатської та громадської діяльності.

Ключові слова: Андрій Чайковський, держава, державотворчі ідеї, право, українське населення.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 10.

Abstract. The article emphasizes that Andriy Tchaikovsky began his professional career in law at the Faculty of Law of Lviv University. Throughout his legal practice, he consistently advocated for the recognition and institutionalization of the Ukrainian language, particularly within the legal domain, and for adherence to linguistic norms in professional communication. To this end, he initiated the replacement of foreign legal terminology with Ukrainian equivalents and promoted the establishment of a specialized journal dedicated to discussing language-related issues in jurisprudence.

It is noted that Tchaikovsky was a respected human rights defender and a prominent figure among the Ukrainian peasantry, especially in resolving legal disputes and providing access to justice. In his legal and literary works, Tchaikovsky drew attention to the systemic challenges faced by Ukrainian peasants, including the complexity of judicial procedures, deficiencies in land documentation, and exploitative loan interest rates. The author analyzes his view that unfavorable procedural conditions for peasants in initiating legal proceedings severely undermined their rights and contributed to their ongoing socio-economic marginalization.

Tchaikovsky's reflections also extend to the political existence of the Ukrainian nation, asserting that life within a foreign state structure leads to the gradual erosion of national identity and historical consciousness. During his tenure in the government of the Western Ukrainian People's Republic (ZUNR) in Sambir, Tchaikovsky actively supported the idea of Ukrainian independence and worked toward reforming public administration, strengthening the rule of law, and

providing assistance to vulnerable populations.

In his efforts to foster national consciousness among Ukrainian youth, Tchaikovsky authored a considerable body of patriotic literary works, which gained widespread popularity. These works, rooted in historical and Cossack themes, contributed to shaping a heroic image of the Cossack-Ukrainian, instilling pride in national history and identity.

The article concludes that Andriy Tchaikovsky played a significant role in the evolution of legal thought, the development of advocacy in Ukraine, and the broader sphere of civic engagement during a crucial period in Ukrainian history.

Keywords: Andriy Tchaikovsky, state, state-building ideas, law, Ukrainian population.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми. Кінець XIX – початок XX століття на західноукраїнських землях характеризується значними суспільно-політичними трансформаціями. У цей період з'являються українські національно-патріотичні, культурно-просвітницькі, студентські організації, зокрема «Просвіта», «Дружній лихвар», «Баян» тощо. Вони стають осередками згуртування української патріотично налаштованої молоді та інтелігенції, яка виступає рушієм поширення національних ідей та освіченості серед українських селян. До числа активних діячів належить відомий адвокат, громадсько-політичний діяч, письменник Андрій Чайковський, діяльність якого залишила глибокий слід в історії становлення української державності.

Особливого змісту та актуальності державотворчі ідеї набули в умовах сучасної реальності. У зв'язку з військовою агресією росії, українці дуже гостро відчули потребу збереження власної національної, культурної, мовної ідентичності. Важливим у цьому залишається досвід попередніх поколінь, які намагалися зберегти унікальність українського народу в умовах входження українських земель до Австро-Угорської імперії, а далі – у період Першої світової війни. Відтак актуальним бачимо вивчення досвіду визначних українських борців за права, свободу населення, з-поміж яких чільне місце посідає діяльність та творча спадщина Андрія Чайковського.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблематики знайшли своє відображення у дослідженнях таких науковців: М. Васильчук, Н. Григоруку, О. Левицька, О. Мандзюк, Л. Кречковський тощо. Чільне місце займають також збірки, у яких розміщено друковані праці Андрія Чайковського, листи, спогади сучасників, а також представлено публікації українських вчених. Особливу увагу потрібно приділити дисертаційному дослідженню О.

Седляра, в якому автор аналізує досягнення громадського-політичного діяча та правника в історичному контексті. Попри наявні значні наукові дослідження, недостатньо вивченим є правовий аспект діяльності та творчості Андрія Чайковського.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження та аналіз державотворчих поглядів Андрія Чайковського, які представлені у його творчій спадщині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійне становлення Андрія Чайковського як правника розпочалося у Львівському університеті на юридичному факультеті. На момент вступу за плечима майбутнього адвоката вже був військовий досвід у 77 полку піхоти у Львові та отримано звання «лейтенанта резерву». Перед закінченням юридичного факультету в січні 1882 року А. Чайковський був мобілізований як офіцер запасу, оскільки в Боснії спалахнуло повстання проти австрійського панування, і 77-й полк, в якому він служив, був відряджений для припинення цього виступу. Під час перебування в Боснії А. Чайковський написав свій перший твір, який після повернення був опублікований у львівській газеті «Діло», а пізніше вийшов окремою книжкою під назвою «Спомини з десяти років» (1893-1894). Схвальний відгук Івана Франка на опубліковану працю мотивував Андрія Чайковського до продовження письменницької діяльності [4, с. 82]. Даний твір містить опис армійського побуту, інформацію про місця, де перебував автор, а також національного героя на Балканах Стояна Ковачевича. На думку вітчизняного дослідника Б. Якимовича, особливу увагу варто приділити останнім розділам мемуарів «Standrecht» та «Христос Воскрес» [10, с. 302]. Саме в «Standrecht» прослідковується думка Андрія Чайковського про те, що окупаційні дії та зовнішнє втручання у життя народу, який проживає на своїй землі, спричиняє до трагедії нації. Не може бути жодних

виправдань діям окупантів, які прагнуть винищити народ, що протистоїть намірам завойовників [10, с. 302].

Варто зазначити, А. Чайковський був палким прихильником української мови і розглядав її не лише як мову українського селянства, а й намагався запровадити її у професійній діяльності. Так, він був першим адвокатом Бережанщини, який наголошував на необхідності проводити судовий процес українською [2, с. 160]. В такий спосіб адвокат підкреслював необхідність її використання у всіх сферах життя, в тому числі у сфері юриспруденції. У зв'язку з цим українське селянство краю вважало Андрія Чайковського захисником їх прав і зверталось до нього з метою вирішення спірних правових питань. У статті «В справі нашої письменницької мови» автор зазначав, що українська мова перебуває на етапі становлення і наголошував, що не потрібно відмовлятися від її використання в професійному спілкуванні. А. Чайковський стверджував, що мову потрібно розвивати, а іншомовні терміни поступово замінити українськими аналогами. Водночас він схвально оцінював появу в часописі «Діло» рубрики «мовний куток», яка була присвячена окремим філологічним питанням і підкреслював необхідність створення окремого мовного журналу для обговорення широкого кола питань української мови [5, с. 361].

Тематика для написання творів часто була взята з адвокатської практики Андрія Чайковського. Відомою є стаття «Причини зубожіlosti наших селян і міщан через судівництво» (1888). На думку історика права Т. Андрусяка, причиною написання даної публікації стали обговорення, які відбувалися в Австрійській Державній Раді стосовно проєкту закону про неподільність селянських земель [4, с. 86]. А. Чайковський був переконаний, що ухвалення закону не вирішить проблему збідніння українського селянства, оскільки причини даного явища є іншими. До найбільш суттєвої причини правник відніс заплутаність судового процесу та його тривалість, що потребувало від заявника надзвичайних грошових витрат, які часто спричиняли його матеріальне зубожіння [10, с. 297]. Не менш важливими були

недосконалість ведення поземельних книг, лихварські проценти позик, відсутність контролю за дотриманням закону про пияцтво [4, с. 86]. Внаслідок цього, роль права в суспільстві знецінювалася, а селянам не було вигідно розпочинати навіть дрібні судові справи.

Актуальні державотворчі ідеї Андрій Чайковський розкриває у статті «Не треба зневірюватися!», у якій висловив думку про те, що «...за історичне життя нації брати би лише час її державного життя, проче врем'я поза самостійною державністю то не життя, лише летарг» [7, с. 561]. Також автор наголошує, що не можна зневірюватися на шляху до самостійності Української держави, оскільки з історичної точки зору український народ пройшов складний шлях і багато випробувань, існування у складі іншої держави не сприяє розвитку нації, оскільки люди поступово забувають свою історію та втрачають ідентичність. Також Андрій Чайковський не виключав можливості того, що Українською Державою може керувати особа іншої національності. Для підтвердження своїх міркувань автор наводив приклад Наполеона Бонапарта, зазначаючи, що «Наполеон Бонапарте не був французом, а служив французькому народові» [7, с. 563].

З точки зору державотворення на західноукраїнських землях, а саме в контексті створення та існування Західноукраїнської Народної Республіки, велику правову та історичну цінність має твір Андрія Чайковського «Чорні рядки» [8] – спогади за період з 1 листопада 1918 року до 13 травня 1919 року. Твір містить цілісний опис свідчень того, як здійснювалося державне будівництво на місцях, а також аналіз помилок, які були допущені на цьому шляху. У цей період письменник обіймав посаду повітового комісара Західноукраїнської Народної Республіки у Самборі і був активним прихильником ідеї створення незалежної держави. Він зазначав, що «працював у тій твердій непохитній вірі, що наша свята справа не може пропасти та що ми по сотках літ неволі за живемо в своїй батьківщині своїм вольним життям» [8, с. 207]. Відтак всю свою діяльність спрямовував на досягнення цієї цілі, а саме прагнув оптимізувати розгляд

громадських справ, сприяв налагодженню правопорядку, опікувався малозабезпеченими та безпритульними [2, с. 163]. Аналізуючи твір Б. Якимович зазначав, що на тлі страшної зневіри рядові стрільці і старшини на польсько-українському фронті продемонстрували приклад жертвовного героїзму, оскільки в умовах, коли їм не вистачало ні одягу, ні харчування, ні зброї, вони були зразком свідомого синівського обов'язку перед Батьківщиною [9, с. 17]. Водночас українській свідомій інтелігенції бракувало досвіду державотворчої діяльності, а також ресурсів – фінансових, військових, людських для повноцінного втілення державницьких ідей.

Відомими історико-правовими статтями А. Чайковського є «Процес Ісуса Христа» та «Про старинний грецький процес кримінальний». Так, праця «Про старинний грецький процес кримінальний» була опублікована у «Часописі правничому» і демонструє спробу автора розкрити особливості грецького права, про яке практично не збереглося документів. Підставою для дослідження Андрія Чайковського стали твори таких ораторів: Демосфен, Лезіас, Есхін, Дінарх, Ізократ та інші, які, виголошуючи в судах промови, мали дотримуватися всіх правових вимог [10, с. 298].

Значну частину творчої спадщини А. Чайковського становлять літературні твори історико-патріотичного змісту, а саме історичні повісті та романи («За сестрою», «Козацька помста», «На уходах», «Сагайдачний», «Олюнька», «Сонце заходить») та численні оповідання («З татарської неволі», «Віддячився», «Малолітній», «Краще смерть, як неволя», «Украдений син» та інші). Метою написання історичних творів, на думку А. Чайковського, було підвищення національної самосвідомості української молоді, яка в

такий спосіб засвоювала історичний досвід попередніх поколінь [3, с. 756]. З цього приводу у листі до Івана Огієнка він написав: «Я знаю, що мої історичні повісті та оповідання читає пильно українська молодь так на селі, як і в місті, як і в школі, що вони розходяться і мої видавці на них доробляються, що багато активних українців завдячують моїм історичним працям своє освідмлення...» [6, с. 304]. На думку Т. Андрусяка, автор значно розширив коло тематики та персонажів української літератури, створивши образ героїчного козака-українця, який має позитивний вплив на формування молодого покоління шляхом виховання гордості за історичне минуле нашого народу [1, с. 313]. Враховуючи той факт, що твори А. Чайковського були наповнені патріотичними та державотворчими ідеями, у період Радянського Союзу тривалий час вони були під забороною.

Висновки. Андрій Чайковський є визначною, непересічною постаттю, який зробив значний внесок у розвиток правової думки, адвокатської та громадської діяльності та літературної творчості кінця XIX – початку XX століття.

З-поміж ключових поглядів автора на державу і право можемо виокремити такі: необхідність становлення та розвитку самостійної та незалежної української держави, в якій буде забезпечено дотримання прав українців; використання української мови у всіх сферах життя суспільства, як необхідна умова розвитку української нації; реформування судової системи з метою гарантування захисту прав українського селянства; захист та опіка малозабезпечених та безпритульних верств населення; створення для українського населення шкіл, бібліотек, читалень, театрів задля підвищення їх освітнього і культурного рівня.

Література:

1. Андрусяк Т. Правові погляди Андрія Чайковського. *Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 4 т. / Упорядкування Б.З. Якимовича за участю З.Т. Грень, О.В. Седяра; Редкол.: Б.З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 3. С. 305-316.*
2. Гопшта А. Андрій Чайковський – український громадський та державний діяч. *Видатні випускники юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка та їхня роль в історії українського державотворення: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції* (м. Львів, 24 березня 2023 р.). Львів, 2023. Вип. 3. С. 160-166.
3. Григорук Н. А. Громадська діяльність А. Чайковського в Коломиї (1919-1931 рр.). *Молодий вчений*. 2019. № 11 (75). С. 754-758.
4. Тищик Б. Андрій Чайковський – відомий випускник юридичного факультету Львівського університету. *Вісник Львівського університету*. Серія: юридичні науки. 2011. Вип. 53. С. 80-92.
5. Чайковський А. В справі нашої письменницької мови. *Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження*.

ня: У 4 т. / Упорядкування Б.З. Якимовича за участю З.Т. Грень, О.В. Седляра; Редкол.: Б.З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 1. С. 360-361.

6. Чайковський А. До Івана Огієнка [Коломия], 21 квітня 1934 р. *Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 4 т. / Упорядкування Б.З. Якимовича за участю З.Т. Грень, О.В. Седляра; Редкол.: Б.З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 2. С. 304-305.*

7. Чайковський А. Не треба зневірюватися! *Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 4 т. / Упорядкування Б.З. Якимовича за участю З.Т. Грень, О.В. Седляра; Редкол.: Б.З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 4. С. 560-563.*

8. Чайковський А. Чорні рядки. *Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 4 т. / Упорядкування Б.З. Якимовича за участю З.Т. Грень, О.В. Седляра; Редкол.: Б.З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 1. С. 207-274.*

9. Якимович Б. Андрій Чайковський: життя, творчість, громадсько-політична діяльність. *Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 4 т. / Упорядкування Б.З. Якимовича за участю З.Т. Грень, О.В. Седляра; Редкол.: Б.З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 1. С. 6-24.*

10. Якимович Б. Андрій Чайковський – науковець, публіцист, мемуарист (До питання про маловідому спадщину). *Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. / Упорядкування Б.З. Якимовича за участю З.Т. Грень, О.В. Седляра; Редкол.: Б.З. Якимович (голова) та ін. Львів, 2002. Т. 3. С. 295-304.*

References:

1. Andrusyak T. Pravovi pohlyady Andriia Chaikovskoho. *Andrii Chaikovskiy. Spohady. Lysty. Doslidzhennia: U 4 t. / Uporiadkuvannia B.Z. Yakymovycha za uchastiu Z.T. Hren, O.V. Sedliara; Redkol.: B.Z. Yakymovych (holova) ta in. Lviv, 2002. T. 3. P. 305–316.*

2. Hopshta A. Andrii Chaikovskiy – ukrainskyi hromadskyi ta derzhavnyi diiach. *Vydatti vypuskniky yurydychnoho fakultetu Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka ta yikhnia rol v istorii ukrainskoho derzhavotvorennia: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo konferentsii (m. Lviv, 24 bereznia 2023 r.). Lviv, 2023. Vyp. 3. P. 160–166.*

3. Hryhoruk N.A. Hromadska diialnist A. Chaikovskoho v Kolomyi (1919–1931 rr.). *Molodyi vchenyi. 2019. № 11 (75). P. 754–758.*

4. Tyshchuk B. Andrii Chaikovskiy – vidomyi vypusknik yurydychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: yurydychni nauky. 2011. Vyp. 53. P. 80–92.*

5. Chaikovskiy A. V spravi nashoi pysmennytskoi movy. *Andrii Chaikovskiy. Spohady. Lysty. Doslidzhennia: U 4 t. / Uporiadkuvannia B.Z. Yakymovycha za uchastiu Z.T. Hren, O.V. Sedliara; Redkol.: B.Z. Yakymovych (holova) ta in. Lviv, 2002. T. 1. P. 360–361.*

6. Chaikovskiy A. Do Ivana Ohienka [Kolomyia], 21 kvitnia 1934 r. *Andrii Chaikovskiy. Spohady. Lysty. Doslidzhennia: U 4 t. / Uporiadkuvannia B.Z. Yakymovycha za uchastiu Z.T. Hren, O.V. Sedliara; Redkol.: B.Z. Yakymovych (holova) ta in. Lviv, 2002. T. 2. P. 304–305.*

7. Chaikovskiy A. Ne treba zneviruvatysia! *Andrii Chaikovskiy. Spohady. Lysty. Doslidzhennia: U 4 t. / Uporiadkuvannia B.Z. Yakymovycha za uchastiu Z.T. Hren, O.V. Sedliara; Redkol.: B.Z. Yakymovych (holova) ta in. Lviv, 2002. T. 4. P. 560–563.*

8. Chaikovskiy A. Chorni riadky. *Andrii Chaikovskiy. Spohady. Lysty. Doslidzhennia: U 4 t. / Uporiadkuvannia B.Z. Yakymovycha za uchastiu Z.T. Hren, O.V. Sedliara; Redkol.: B.Z. Yakymovych (holova) ta in. Lviv, 2002. T. 1. P. 207–274.*

9. Yakymovych B. Andrii Chaikovskiy: zhyttia, tvorchist, hromadsko-politychna diialnist. *Andrii Chaikovskiy. Spohady. Lysty. Doslidzhennia: U 4 t. / Uporiadkuvannia B.Z. Yakymovycha za uchastiu Z.T. Hren, O.V. Sedliara; Redkol.: B.Z. Yakymovych (holova) ta in. Lviv, 2002. T. 1. P. 6–24.*

10. Yakymovych B. Andrii Chaikovskiy – naukovec, publitsyst, memuaryst (Do pytannia pro malovidomu spadshchynu). *Andrii Chaikovskiy. Spohady. Lysty. Doslidzhennia: U 3 t. / Uporiadkuvannia B.Z. Yakymovycha za uchastiu Z.T. Hren, O.V. Sedliara; Redkol.: B.Z. Yakymovych (holova) ta in. Lviv, 2002. T. 3. P. 295–304.*

Стаття надійшла до друку 21 липня 2025 року